בתי המשפט
ב ד ל ת י י ם ס ג ו ר ו ת

בית משפט מחוזי חיפה **עמ 000306/06**

בפני: **ש. שטמר [אב"ד]**
י. כהן
י. וילנר

תאריך: **13/06/2007**

בעניין: **פלונית**
פלונית
פלונית

ע"י ב"כ עו"ד **אבי עמרמי ואח' ושלום כהן ואח'** **המערערות**
- נ ג ד -
אלמונית
ע"י ב"כ עו"ד **בועז קראוס ואח'** **המשיבה**

חקיקה שאוזכרה:

חוק הירושה, תשכ"ה-1965: סע' 2, 8, 8(א), 11, 18, 20, 25, 25(ב), 27(א), 27(ב), 35, 36, 40, 46, 55

חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973

חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973: סע' 39, 61 (ב)

ספרות:

א' ברק, פרשנות במשפט, כרך ב, פרשנות החקיקה (התשנ"ג)

אילנית שבת (חלפון) ואורן שבת, ירושה - עסקאות בירושה עתידה וצוואות הדדיות (פלשטיין גינוסר, 2006)

ערעור על פסק-דין מיום 20/11/05 של בית המשפט לענייני משפחה (השופט א' גלובינסקי)

מיני-רציו:

* ירושה – יורשים על-פי דין – ידועים בציבור

* משפחה – ידועים בציבור – זכותם בירושה

* ירושה – צוואה – קיומה

* ירושה – צוואה – תוקפה

* ירושה – צוואה – ביטולה

ביהמ"ש לענייני משפחה דחה את התנגדות המערערות למתן צו ירושה לגבי עזבונו של אביהן המנוח ופסק כי המשיבה, בת זוגו של המנוח שלא נישאה לו, תירש את מחצית העזבון מכוח סעיף 55 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965 (להלן – החוק), העוסק בירושה של בן זוג שאינו נשוי למוריש. מכאן הערעור.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

המערערות טענו כי בהסכם רכושי שנערך בין המנוח למשיבה נקבע שאיש מן הצדדים לא יהיה זכאי לרשת את השני בירושה עפ"י דין ושכל צד ירש את משנהו רק עפ"י צוואה (להלן – סעיף 6). לטענתן, יש לראות בסעיף 6 משום צוואה, אשר בהתאם לסעיף 55 לחוק שוללת את ירושתה של המשיבה.

.

ביהמ"ש קיבל את הערעור ברוב דעות וקבע:

השופטת ש' שטמר קבעה: סעיף 55 לחוק משווה את מעמדו של הידוע בציבור למעמדו של בן הזוג הנשוי בהחילו את זכות הירושה עפ"י דין לפי סעיף 11 לחוק גם על הידועים בציבור. זאת בהתקיים שלושה יסודות: בני הזוג חיו חיי משפחה; במשק בית משותף; בעת מות אחד מהם לא היה בן זוגו נשוי לאדם אחר. אין להתערב בקביעת הערכאה הדיונית שלפיה שלושת התנאים המצטברים לזכות ירושה עפ"י דין של המשיבה התקיימו במקרה דנן. עם זאת, יש לראות בהסכם הרכושי בין הצדדים "..הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש", אשר עפ"י סעיף 55 לחוק שוללת את זכות הירושה של הידוע בציבור.

לשונו הברורה של סעיף 55 לחוק ואף התכלית שבו – להשוות בין בן הזוג הידוע בציבור לבין בן הזוג במערכת הנישואין – מחייבים פרשנות שלפיה על ההוראה השוללת את זכותו של הידוע בציבור לרשת להימצא בצוואה או בהוראה המהווה הוראת צוואה. אם נמצאת ההוראה במסמך שאינו כולו צוואה, עליה להיות בבחינת "צוואה" ולמלא את דרישות החוק לגבי צוואה. במקרה דנן, סעיף 6 כולל הוראות בשני מישורים שונים: הראשונה במישור החוזי, שבו כל אחד מבני הזוג התחייב שלא לרשת את בן זוגו עפ"י דין והשנייה הוראת ציווי שבה כל אחד מבני הזוג ציווה כי בן זוגו האחר לא יירש אותו אלא אם כן יוריש לו דבר מה בצוואה. החלק המצווה הוא הוראת צוואה תקפה. הסעיף עומד בתנאים שנקבעו בסעיף 25 לחוק בדבר קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה.

אמנם, מסעיף 40 לחוק, הדן בנושא הצוואה, עולה שאין תוקף לצוואה כאשר כל שמצווה בה הוא שלילת זכויות בירושה, דהיינו הדירת יורש, אולם יש ליתן תוקף לרצונו של המת ע"י פירוש מצומצם של סעיף 40, כך שיחול רק במקרים בהם לא נשארו יורשים עפ"י דין. היות שבמקרה דנן יש יורשים נוספים עפ"י דין, הוראת הצוואה המדירה את המשיבה אינה בטלה. גם הוראת סעיף 8(א) לחוק, שלפיה הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – בטלים, אינה מונעת מליתן תוקף להוראת הצוואה של המנוח. סעיף 8 חל על החלק ההסכמי שבסעיף 6, דהיינו התניה שכל אחד מבני הזוג מתחייב שלא לרשת את בן זוגו, ותניה זו בטלה. אולם סעיף 8 אינו חל על החלק בסעיף 6 שבו הורה כל אחד מהם כי אינו מוריש מאומה לבן הזוג האחר.

פרשנותו של סעיף 6 להסכם משקפת את רצונו של המנוח באשר למה שייעשה ברכושו לאחר מותו, ובכך מקיימות את העקרון החשוב ביותר בדיני הירושה – קיום רצונו של המת.

השופטת י' וילנר קבעה: דין ירושה לפי סעיף 55, שכותרתו "מעין צוואה", הינו כדין ירושה לפי צוואה. משמעות היות "מעין הצוואה" כדין צוואה, היא בכך שהרוצה לבטלה יעשה זאת בדרך שנקבעה בסעיף 36 לחוק, הדן בביטול צוואה. במקרה דנן, יש לקבוע כי הוראות ההסכם ובעיקר סעיף 6 שבו מהוות פעולת ביטול 'מעין הצוואה' שנקבעה בסעיף 55 לחוק. פעולת ביטול זו עונה על הדרישות לביטול צוואה שנקבעו בחוק ובפסיקה. בנסיבות אלה אין תחולה לסעיף 8 לחוק.

לפיכך, יש לקבל את הערעור ולקבוע כי המשיבה אינה יורשת את המנוח וכי יורשות המנוח הן בנותיו, המערערות, ובחלקים שווים.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

השופט י' כהן קבע, בדעת מיעוט, כי יש לדחות את הערעור. ההסכם שנערך בין המנוח והמשיבה אינו יכול לשמש כצוואה: לא התקיימו הדרכים הקבועות בחוק לעריכת צוואה; כמו כן, המסמך הוא חוזה שכריתתו נעשית "בדרך של הצעה וקיבול". מסמך שהוא תוצאה של משא ומתן שהתנהל בין צדדים שונים אינו יכול להיחשב כצוואה; נוסף על כך, החוזה נכרת לצורך הסדרת יחסי הממון בין בני הזוג, הא ותו לא. סעיף 6 בטל עפ"י סעיף 8 לחוק משום שמדובר בהוראה שעניינה ירושת אדם או ויתור על ירושתו, שנעשה בעוד המוריש בחיים.

פסק דין

השופטת ש. שטמר

רקע עובדתי והליך בבימ"ש קמא

1. בית משפט קמא דחה בפסק דינו נשוא ערעור זה, את התנגדות המערערות למתן צו ירושה לגבי עזבונו של אלמוני ז"ל, הכיר בזכאות המשיבה לרשת מחצית מהעזבון ופסק, כי המשיבה, בת זוגו של המנוח שלא נישאה לו, תירש את מחצית העזבון מכוח סעיף 55 לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 (להלן - "**חוק הירושה**"). על קביעה זו מלינות המערערות, שלוש בנותיו של המנוח שלא (ושאינן בנותיה של המשיבה) בערעור שלפנינו.

2. הרקע העובדתי הנחוץ לדיוננו, כפי שעלה מפסק דינו של בית משפט קמא ושברובו לא היה במחלוקת, הוא כדלקמן:
אשתו של המנוח ואמן של המערערות, נפטרה בשנת 1986. המערערות הסתלקו מחלקן בעזבונה כיורשות על פי דין, לטובת אביהן.
המשיבה הייתה בת זוגו של המנוח מאז שנת 1988, או בסמוך לכך, ועד לפטירתו ב-25/3/03 עקב אירוע מוחי. המשיבה והמנוח לא נישאו מעולם ואף לא היו להם ילדים משותפים. למשיבה, כמו גם, כאמור, למנוח, יש ילדים מנישואין קודמים.

3. בתאריך 18/3/96, לאחר שחיו חיים משותפים מזה כשמונה שנים, חתמו המנוח והמשיבה על הסכם במטרה להסדיר את ענייני הרכוש ביניהם, ובין היתר את אשר ייעשה בעזבונם בהתייחסות לזכויות בן הזוג, לאחר מותו של מי מהם.
בסמוך לזמן החתימה על ההסכם, קיבלה המשיבה כספים מעזבון אביה שנאמדו בכמה מיליוני ₪. כספים אלה שימשו לרכישת דירה בחיפה שנרשמה ע"ש המשיבה בלבד, והיתרה הופקדה בחשבונה הנפרד מחשבונותיו של המנוח. כמו כן חלתה המשיבה במחלה קשה, והיא חששה, כך ניתן להניח, כי המנוח יירש אותה. ככל הנראה נצטרפו גורמים אלה לרצונם של בני הזוג להסדיר את ענייני הכספים ביניהם ולפיכך חתמו על הסכם שבא למלא מטרה זו - סעיף בהסכם זה הוא שבמחלוקת בין הצדדים.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

בשנת 2000 נסעו בני הזוג ל.....לצרכי עבודתו של המנוח. הם שהו שם מספר שנים עד לפטירת המנוח.

4. כחודש לאחר מות המנוח, ב-27/4/03, הגישה המשיבה למשרד הרשמת לענייני ירושה בחיפה בקשה למתן צו ירושה בטענה, שהמנוח לא השאיר אחריו צוואה וכי יש להכיר בה כיורשת במחצית מעזבונו בהיותה הידועה בציבור שלו (תיק עז' 3710/03). המערערות הגישו התנגדות למתן הצו.

5. ביום 28/4/03 הגישה המשיבה לבית משפט קמא תביעה לפסק דין הצהרתי, לפיו יוצהר, שהיא הייתה הידועה בציבור של המנוח משנת 1988 ועד לפטירתו ב-25/3/03 (תמ"ש 11150/03). לתביעתה צירפה המשיבה את ההסכם הרכושי עליו חתמה עם המנוח ביום 18/3/96.

6. בסמוך לאחר מכן, ב-21/5/03, הגישו המערערות לרשמת לענייני ירושה בחיפה בקשה למתן צו ירושה (עז' 3711/03). לטענתן, המשיבה אינה יורשת על פי דין של המנוח, באשר הוראות סעיף 55 לחוק הירושה לא התקיימו לגביה.
עוד טענו המערערות, כי ההסכם הרכושי בין אביהן המנוח למשיבה, קובע חד משמעית שאיש מן הצדדים לא יהיה זכאי לרשת את השני בירושה על פי דין. בטענתן זו כיוונו המערערות לסעיף 6 של ההסכם, שלו יש חשיבות מכרעת במשפט זה ושבו נקבע כדלקמן:

> "(א) מוסכם בין הצדדים כי כל ענייני הירושה שלהם יוסדרו בצוואות שהם יעשו, וכל צד ירש את משנהו רק בהתאם ובמידה והדבר יצויין מפורשות בצוואות כל צד. צד לא יהיה זכאי לרשת את הצד השני בירושה על פי דין, אלא כאמור לעיל, על פי צוואה בלבד.
> (ב) שני הצדדים מצהירים שלאף אחד מהם לא תהיה זכות למזונות מעזבון הצד השני ומתחייבים שלאחר פטירת הצד השני לא יגישו תביעה למזונות נגד עזבון הנפטר. הזכויות היחידות שתהיינה לצד כלפי משנהו, תהיינה הזכויות שתצווינה בצוואה.
> (ג) ..." (ההדגש אינו במקור, ש.ש).

המערערות טענו, כי, ככתוב אף בהסכם הרכושי, המנוח והמשיבה לא ראו עצמם שותפים בנכסים ולא התכוונו להוריש זה לזו את נכסיהם.
לעמדת המערערות, הסכם זה בא במקום צוואה, ואין המשיבה זכאית לרשת את המנוח כיורשת על פי דין.

7. הרשמת לענייני ירושה העבירה את שתי הבקשות שהוגשו במשרדה (עז' 3710/03+עז' 3711/03) לבית המשפט לענייני משפחה.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\0000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

8. העזבון כולל דירה וכשלושה מיליון ₪.

מאמצינו לפשר בין הצדדים, לא נשאו פרי.

פסק דינו של בימ"ש קמא

9. לאחר שבית משפט קמא שמע את הצדדים ואת העדים מטעמם, קבע כדלקמן:
השאלה המרכזית הייתה, אם המשיבה היא יורשת של המנוח על פי דין. השופט בחן אם התקיימו התנאים הקבועים בסעיף 55 לחוק הירושה למתן זכות ירושה על פי דין לידוע בציבור בעזבון בן זוגו, ובלשון הסעיף:

> "55. מעין צוואה
> איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש".

בית משפט קמא בחן, אם התקיימו שלושה תנאים העולים מהוראותיו של סעיף 55 לחוק הירושה (ולא היתה מחלוקת, כי יתר התנאים נתמלאו): אם חיו בני הזוג חיי משפחה, אם ניהלו משק בית משותף ואם ניתן לראות בהסכם הממוני משום צוואה, השוללת את ירושתה של המשיבה.

10. לפני בימ"ש קמא העידו המשיבה וכן תשעה עדים נוספים מטעמה. עלה ממסכת עדויות זו, כי המשיבה והמנוח התגוררו יחד במספר דירות הן בארץ והן בחו"ל וניהלו משק בית משותף. העדויות מטעם המשיבה היו מהימנות על בימ"ש קמא.
שלוש המערערות העידו אף הן. השופט התייחס בפסק-דינו למשקלן של עדויות, שיש להתייחס אליהן מתוך הבנה את תחושות הצער והכעס שחשות המערערות כלפי המשיבה. בית-משפט קמא קבע, כי שני התנאים הראשונים שלעיל התקיימו במשיבה ובמנוח – דהיינו שהם ניהלו משק בית משותף וכי הם חיו חיי משפחה. משכך, נדרש השופט לתנאי השלישי, לסיפא של סעיף 55 לחוק הירושה, לפיו גם אם התנאים הנ"ל התקיימו, תינתן זכות ירושה לבן זוג שאינו נשוי למוריש, אך ורק אם אין הוראה אחרת בצוואה שהשאיר המוריש.

11. כפי שצוין לעיל, במקרה דנן המנוח לא השאיר צוואה במובנה הרגיל או הנפוץ. אולם יהיה עלי לקבוע לגבי טענת המערערות, כי ההסכם עליו חתמו הצדדים הוא בבחינת צוואה, שיש בה הוראה השוללת את זכות הירושה של המשיבה. בית משפט קמא פסק, כי "**לו היתה צוואה או לו היו המבקשת** (בעניינו המשיבה, ש.ש) **והמנוח כותבים בהסכם במפורש כי**

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

ההסכם מהווה בחלקו צוואה, ייתכן מאוד שהיה ניתן לשמוע בענין זה לטענות המתנגדות". מאחר, שבית משפט קמא סבר, שאין סעיף 6 מהווה הוראת צוואה, הוא פסק כי המשיבה נהנית מהוראות סעיף 55 לחוק והיא זכאית לרשת מחצית מעזבונו של המנוח, ואת המחצית השנייה תירשנה שלוש בנותיו בחלקים שווים ביניהן, דהיינו - כל אחת מהן כ-16.6% מהעזבון.

דיון והכרעה

המשיבה היא "בת-זוגו" של המוריש

12. סעיף 11 לחוק הירושה מעגן את זכות הירושה על פי דין של מי שהיה במות המוריש בן זוגו. סעיף 55 לחוק הירושה משווה את מעמדו של הידוע בציבור למעמדו של בן הזוג הנשוי בהחילו את זכות הירושה על פי דין לפי סעיף 11 לחוק גם על הידועים בציבור. זאת בהתקיים שלושה יסודות: בני הזוג חיו חיי משפחה; במשק בית משותף; בעת מות אחד מהם לא היה בן זוגו נשוי לאדם אחר.

13. לעמדתי, אין להתערב בקביעת הערכאה הדיונית, לפיה שלושת התנאים המצטברים לזכות ירושה על פי דין של המשיבה, כפי שצוינו לעיל ושעניינם המרכזי הוא היות הצדדים ידועים בציבור, התקיימו במקרה זה. נראה שגם המערערות בעצמן אינן משיגות על קביעות אלה, וגם אילולא כן, לא הייתי מוצאת לנכון לשנותן, שכן הן בעיקרן קביעות עובדתיות, שאין ערכאת הערעור נוהגת להתערב בה אלא במקרים חריגים (ע"א 323/89 פכרי קוהרי נ' מדינת ישראל, פ"ד מה(2), 142 ; ע"א 2989/95 מרים קורנץ נ' מרכז רפואי ספיר, פ"ד נא(4), 687 ; ע"א 4126/05 **סולימאן דרויש חג'אזי נ' עמותת ועד עדת הספרדים**, תק-על 2006(2), 4042).

14. נותר ליתן פתרון לשאלה, אם יש לראות בהסכם הרכושי בין הצדדים, כהוראת סעיף 55 לחוק הירושה, "..**הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש**". בנדון זה, נדרשת אני לשאלה שהיא פרשנית בעיקרה, כלום ניתן לראות את הוראת המנוח בהסכם, לפיה המשיבה לא תירש אותו , כצוואה.
תחושה מסויימת של צדק, המבוססת גם על עקרון של תום לב בחוזים, מכוונת בנסיבות המקרה לתוצאה לפיה הבנות יירשו את ירושת אביהן ולא הידועה בציבור, שכן היא התחייבה ברחל בתך הקטנה בהסכם הממוני, לשמור על הפרדה רכושית מלאה ולא לטעון לזכויות ירושה על פי דין, ואף המנוח התחייב כלפיה באותה ההתחייבות. לא נעלם ממני, כי בני הזוג המשיכו לחיות יחד מאז חתימת ההסכם על ידם, עוד כשבע שנים, וכי התמונה המצטיירת מעדויותיהם של עדי המשיבה, היא שבני הזוג חיו יחדיו כבעל ואשה, טיפלו זה בזה במסירות בעת ששניהם, תחילה המשיבה ואחר כך המנוח, חלו במחלת הסרטן. אולם עובדה היא, שהמנוח, שחזקה עליו שהיה מודע לכתוב בהסכם, לא טרח לכתוב צוואה

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

כמובנה הרגיל, ככל הנראה מתוך הנחה שההסכם קובע את הזכויות הרכושיות של המשיבה ברכושו ובעזבונו.

15. הבדיקה המתבקשת היא, אם מגבלות הדין מאפשרות את התוצאה, הנותנת עדיפות לרצון המת, כפי שבאה לביטוי בהסדר הממוני (על התכלית שבחוק הירושה למלא אחר רצון המת, ראו, בין היתר, בע"א 7210/96 עזבון המנוח משה גרינברג נ' מנחם גדל גרינברג פ"ד נב(4) 49, 62 ; ע"א 4660/94 היועץ המשפטי לממשלה נ' לישיצקי, פ"ד נה(1)88).

פרשנות הסיפא של סעיף 55 לחוק הירושה

16. המערערות הפנו למספר פסקי דין, בהם, לטענתן, הביע בית המשפט העליון את הדעה כי התיבה "**הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת**" אינה חייבת למצוא ביטוייה דווקא בצוואה (ראו לעניין זה: ע"א 79/83 היועמ"ש נ' שוקרן, פ"ד לט (2) 690; ע"א 5473/93 **טלר נ' שניצר ואח'**, תק-על 96(1) 424 (להלן: "**פרשת שניצר**"); ע"א 1717/98 בלאו נ' פוזש, פ"ד נד(4) 376 (להלן: "**פרשת בלאו**")). המערערות הפנו לדבריו של המשנה לנשיא (כתוארו אז) ש' לוין בפרשת בלאו, המובאים להלן:

> "השאלה מה פרשנות הדיבור "צוואה" בסעיף 55 לחוק הירושה מעוררת בעיני קושי. האם מדובר במסמך או בצוואה בעל-פה שנמלאו בהם כל התנאים המנויים בפרק השלישי של חוק הירושה או אולי די בפחות מכך; ובנסיבות המקרה שלפנינו: מה היה הדין לו כתב המנוח בהסכם, בצורה מפורשת שזכותה של המשיבה להישאר בדירה עד סוף "ימיה" אך לא לקבל חלק כלשהו בבעלות בדירה. בנסיבות אלה מבקש אני להשאיר את פרשנות הדיבור "צוואה" בסעיף 55 בצריך עיון".

17. מפסקי דין אלה ובמיוחד מפסה"ד בפרשת בלאו ביקשו המערערות ללמוד, כי אין לשלול אפשרות שהוראה מפורשת בהסכם יכולה להיכנס בגדר "צוואה", וכי במקרים בהם אומד דעתו של המצווה הוא ברור, יקבל בית המשפט גם הוראה אחרת שאינה בדרך של צוואה, כשוללת את הזכויות המוענקות על פי סעיף 55 לחוק הירושה. גורסות הן, כי המנוח הביע את רצונו המפורש בכתב לבל תירש אותו המשיבה. על כן, שגה בימ"ש קמא בפרשנות שנתן לסעיף 55 לחוק הירושה ובדרישה להוראת צוואה לצורך שלילת זכאותה של המשיבה לפי הסעיף.

18. לעומתן, טענה המשיבה, כי סעיף 55 לחוק הירושה דורש, ששלילת זכות הירושה תיעשה רק ב"**הוראה... בצוואה**", ונוכח לשונו הברורה של הסעיף, אין המערערות יכולות לטעון שדי בהוראה בהסכם. הפרשנות המוצעת על ידי המערערות היא ניסיון ליצור טקסט לשוני חדש שהטקסט החקוק אינו יכול לשאתו מן הבחינה הלשונית והתכליתית, וזאת בניגוד

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

לדיני הפרשנות (ראו בין השאר: א' ברק פרשנות במשפט (כרך שני), הוצאת נבו, תשנ"ג), בעמ' 82 ו-97; ע"א 2000/97 לינדורן נ' קרנית, פ"ד נה(1) 12, בעמ' 25).
הוסיפה המשיבה כי העמדה, לפיה הדרך היחידה של מוריש לשלול את זכותו של בן זוגו הידוע בציבור לחלק בעיזבונו של עריכת צוואה בלבד, זוכה לתימוכין נרחבים בספרות ובפסיקת בית המשפט העליון. כך נכתב בספרם של השופט שוחט, השופט (בדימוס) גולדברג ועו"ד פלומין **דיני ירושה ועיזבון** (מהדורה שישית 2005), בעמ' 54:

"הוראה בדבר ביטולה של הזכות לרשת על ידי המוריש במפורש או במשתמע חייבת להיות בצוואה ולא די בהסכם שנחתם בין הידועים בציבור במהלך חייהם המשותפים...".

וכך גם בספרו של ש' שילה **פירוש לחוק הירושה, תשכ"ה-1965** (חלק א, הוצאת נבו, תשכ"ה), בעמ' 476:

"לכן כפי שהצהרת בן הזוג הנשוי כחוק שאיננו רוצה להוריש למי שזכאי לרשת אותו על פי דין איננה מעלה או מורידה, וכל עוד לא כתב צוואה כחוק אין דבריו יכולים לגרוע מזכות אשתו לרשת אותו, אותו כלל צריך לחול, לדעתנו, גם כשמדובר בבני זוג על פי סעיף 55. גם לשון סעיף 55 אומרת דברים אלה בבירור: זכותו של הנשאר בחיים לרשת; הזכות פוקעת רק במקרה אחד והוא כשיש "הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש"".

19. הצדדים הפנו לשורה של פסקי דין. אף מהם לא עולה כי הסוגיה הוכרעה על ידי בית המשפט העליון: בעניין **שוקרן** לא היו כל הסכם או צוואה בין בני הזוג שביקשו לשלול את זכות האשה לרשת את בן זוגה, וכל שנטען הוא שלא התקיימו באותו מקרה התנאים שבסעיף 55 לחוק הירושה שעניינם היות בני הזוג "ידועים בציבור".
בעניין **שניצר** הסכימו בעלי הדין שההסכם לחלוקת רכוש שערכו בני הזוג "מהווה בחלקו צוואה" והעמידו לדיון את פרשנות הוראותיה הרלבנטיות של הצוואה, ועל כן לא ניתן ללמוד גם ממקרה זה אם ניתן לבטל את זכותו של בן הזוג לרשת על ידי הוראה בהסכם ולא בצוואה (ראו גם פרשת בלאו, בעמ' 383).
בפרשת **בלאו** עסק בית המשפט העליון בהוראה בהסכם בין בני זוג ידועים בציבור, לפיה במקרה של מות בן זוגה תהיה רשאית האשה להישאר בדירתו כדיירת מוגנת עד סוף ימיה. השופט טירקל היה בדעה כי ביטול הזכות לרשת על ידי המוריש חייב להיעשות בצוואה ולא בדרך אחרת, בכותבו (עמ' 382) כי:

"סבורני כי ביטול הזכות לרשת על-ידי המוריש, במפורש או במשתמע, חייב להיות בצוואה, ולא בדרך אחרת. מסקנה זאת עולה מלשונה המפורשת של הסיפה של סעיף 55, הנוקטת לשון "צוואה שהשאיר המוריש". היא עולה גם מתכליתו של סעיף 55, שבא להשוות לעניין ירושה את מעמדם של בני-זוג שלא היו נשואים

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\0000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

למעמדם של בני-זוג נשואים, ועל כך עמדנו. כמו שזכותו של בן-זוג נשוי לרשת את בן-זוגו על-פי דין נדחית רק מפני הוראת צוואה שעשה בן-הזוג (סעיף 2 לחוק הירושה), כך זכותו של בן-זוג לא נשוי לרשת את בן-זוגו על-פי סעיף 55 נדחית רק מפני הוראת צוואה שעשה בן-הזוג..." (ראו גם ע"א 818/75 עזבון בורגר נ' מרגלית, פ"ד ל(2) 552 ; ע"א 279/87 רובינוביץ נ' קרייזל, פ"ד מג(1) 760).

באשר לדבריו של המשנה לנשיא (כתוארו אז) ש' לוין בפרשת בלאו, טענה המשיבה, כי המדובר בהערת אגב בלבד וכי ההלכה הפסוקה הייתה ועודנה, שהדיבור "צוואה" שבסיפת סעיף 55 משמעו אך ורק צוואה ולא כל מסמך אחר.

בעניין **בורגר**, המנוח לא השאיר אחריו צוואה והועלתה הטענה, כי בנוסף לתנאים בדבר היות הצדדים "ידועים בציבור", על בן הזוג התובע חלקו בירושה להוכיח כוונה של המנוח שבן זוגו יירש אותו. בית המשפט העליון דחה טענה זו.

גם בעניין **רובינוביץ**, שבו השאירה המנוחה צוואה, אשר שללה את זכות בן זוגה לרשת אותה, לא נקבע דבר שיכול לסייע בהכרעה בעניין שלפנינו.

מכאן נמצאנו למדים כי הפסיקה טרם הכריעה בשאלה האם הזכות לרשת על פי סעיף 55 לחוק הירושה מתבטלת מכוחה של הוראה בצוואה דווקא או גם מכוח הוראה שניתנה בדרך אחרת, כגון בהסכם.

20. הנסיבות שלפני מחייבות לנקוט עמדה בשאלה: סבורה אני כי לשונו הברורה של הסעיף ואף התכלית שבו, מחייבים פרשנות שעל ההוראה להימצא בצוואה, או שאפילו נמצאת היא במסמך שאינו כולו צוואה, הרי יש בו הוראה שהיא "צוואה" (להלן גם "**הוראה צוואתית**") הווה אומר, ההוראה עצמה היא בבחינת צוואה וממלאת את דרישות חוק הירושה לגבי צוואה.

כאמור נקט המחוקק בלשון "צוואה", וכן התכלית שבסעיף 55 לחוק הירושה, היא להשוות בין בן הזוג הידוע בציבור לבין בן הזוג במערכת הנישואין (ראו בין היתר: ע"א 714/88 ניצר שנצר נ' יובל ריבלין, פ"ד מה(2), 89 ; **פרשת בלאו** ; בע"א 9607/03 **פלוני נ' פלונית**, תק-על 2006(4), 2765). אם כך, כפי שלא ניתן לשלול זכויות של בן זוג אלא בצוואה או בהוראה המהווה הוראת צוואה, כך לא ניתן לשלול מידוע בציבור את זכותו על פי סעיף 55 לחוק הירושה, אלא בצוואה או בהוראת צוואה.

עולה מכאן, כי אם נקבע, שההוראה בהסכם, איננה אלא תניה בהסכם, זאת ותו לא, הרי אין להתערב במסקנתו של בית משפט קמא באשר לכך שהמשיבה תירש את המנוח לפי סעיף 55 לחוק הירושה. מנגד, אם נקבע כי ההוראה היא בבחינת "צוואה", שממלאת את תנאיו של חוק הירושה ובשל כך מהווה צוואה תקפה (והמדוייק הוראה שהיא ממלאת אחר תנאיו של חוק הירושה להיותה "צוואה") יהיה עלי לקבוע, כי הבנות הן יורשותיו על פי דין היחידות של המנוח.

<u>האם הציווי שהמשיבה לא תירש את המנוח, היא הוראת צוואה.</u>

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

21. אין ספק כי הוראת צוואה יכולה לבוא גם בהסכם, ובתנאי שעולה כי הצד להסכם התכוון לראות בפיסקה או בתניה המורה כך, משום צוואה (וראו ע"א 5473/93 **פרשת שניצר**) וכי תניה זו עומדת בהוראות חוק הירושה בדבר צוואה כשירה.

משלמדנו, כי ניתן לכלול "הוראה צוואתית" בהסכם או בכל מסמך אחר, נפנה לבדוק אם סעיף 6 הוא הוראה מצווה בקטע ממסמך, שניתן לראותו כצוואה:
אחזור על הקטעים הרלוונטיים בסעיף 6 להסכם: "... **כי כל ענייני הירושה שלהם יוסדרו בצוואות שהם יעשו, וכל צד ירש את משנהו רק בהתאם ובמידה והדבר יצויין מפורשות בצוואות כל צד**". וכן כי "**הזכויות היחידות שתהיינה לצד כלפי משנהו, תהיינה הזכויות שתצווינה בצוואה**". לדעתי, ניתן ללמוד מביטויים אלו, שהצדדים התכוונו והבינו כי הוראתם זו, מתייחסת לאחר מותם וכי לפיכך הוראת מצווה היא, שניתן לשנותה, כך שבניגוד לכתוב בה יוענקו זכויות לבן הזוג, רק בצוואה נוספת, שתשנה את "ההוראה הצוואתית" שבהסכם. דהיינו הפרשנות הנכונה לקטע זה היא, שהצדדים התכוונו לשלול זכויות ירושה של בן הזוג, והם הותירו בידיהם את הזכות לשנות את הקטע הצוואתי המדיר את בן הזוג מהירושה בכל עת שיחפצו בכך, בעריכת צוואה נוספת. הביטוי "כל ענייני הירושה שלהם יוסדרו בצוואות..." כוונתו שכל הענקה לבן הזוג האחר, תוסדר בצוואה, אולם אין ביטוי זה שולל את הפרשנות שההוראה המדירה מירושה, הוראת צוואה היא המצויה בתוך הסכם. הם אף רצו לתת משנה חוזק לעמדתם כי בן הזוג האחר אינו יורש, בכך שהכניסו כל הענקה למגבלות חמורות של עריכת צוואה.
ונא דוק: לעמדתי, סעיף 6 כולל הוראות בשני מישורים שונים: הראשונה במישור החוזי, שבו כל אחד מבני הזוג התחייב שלא לרשת את בן זוגו על פי דין (שאין ספק, כי היא בטלה, כפי שאפרש להלן) והשנייה הוראת ציווי שבה כל אחד מבני הזוג ציווה כי בן זוגו האחר לא יירש אותו אלא אם כן יוריש לו דבר מה בצוואה (לעמדתי, צוואה נוספת ומשנה) שיערוך. הוראה זו עשויה להיות תקיפה, אם תעבור את מבחניו של חוק הירושה ל"צוואה".

לפני שאזדקק ליתן מענה לשאלה, אם ניתן לראות בהוראה זו משום הוראת צוואה תקיפה על פי חוק הירושה, אסטה לרגע לתחומו של חוק יחסי ממון, התשל"ג-1973 (להלן - "**חוק יחסי ממון**").

האם ההסכם הוא "הסכם ממון"

22. ההסכם שלפנינו אינו "הסכם ממון" כמשמעותו בחוק יחסי ממון. נראה כי ההלכה היא ש"הסכם ממון" שולל זכויות ירושה, גובר על הוראות חוק הירושה, אולם אין זה בהכרח כך לגבי הסכם ממוני, שאינו "הסכם ממון" לפי חוק יחסי ממון.

ההסכם שערכו המשיבה והמנוח מסדיר את היחסים הרכושיים ביניהם במטרה צופה פני עתיד לעת פירוד או מוות ולפיכך, מבחינה מהותית-תוכנית עסקינן בהסכם ממון. יפים

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

לעניין זה דבריה של המשנה לנשיא (כתוארה אז) מ' בן-פורת בע"א 169/83 שי נ' שי, פ"ד לט(3) 776, בעמ' 783:

"סיכומה של השקפתי הוא שהמבחן אם הסכם פלוני בין בני-זוג הוא "הסכם ממון" אם לאו טמון במטרתו. אם זו צופה פני איזון משאבים בעניני ממון לעת מוות או גירושין, בפנינו "הסכם ממון" יהיו מימדיו רחבים או צרים. לעומת זאת, אם זו נוגעת ליחסים שוטפים או לעסקה רגילה בין בני-אדם - לאו דווקא בנושא של דיני משפחה, אלא למשל דיני חוזים או קנין, ללא קשר נראה לעין עם איזון משאבים בעת גירושין או מוות - בפנינו הסכם רגיל שדינים אלה (לפי הנושא) חלים עליו".

ראו גם נ' שלם **יחסי ממון ורכוש – הלכה למעשה** (תשס"ב), בעמ' 135-139.

אולם חוק יחסי ממון, קבע מפורשות כי "הסכם ממון" שהחוק חל עליו, יהיה רק זה שאושר על ידי בית המשפט:

"ישור ואימות

2.(א) הסכם-ממון טעון אישור בית המשפט לעניני משפחה (להלן - בית המשפט) או בית הדין הדתי שלו סמכות השיפוט בענייני נישואין וגירושין של בני הזוג (להלן - בית הדין), וכן טעון שינוי של הסכם כזה אישור כאמור.

(ב) האישור לא יינתן אלא לאחר שנוכח בית המשפט או בית הדין שבני הזוג עשו את ההסכם או את השינוי בהסכמה חפשית ובהבינם את משמעותו ואת תוצאותיו".

ההלכה היא, שחוק יחסי ממון, אינו חל על ידועים בציבור (ראו למשל ע"א 640/82 כהן ואחי נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד לט(1) 673; רע"א 6854/00 **היועץ המשפטי לממשלה נ' מיכאל זמר ואח'**, תק-על 2003(2) 3132; נ' שלם **יחסי ממון ורכוש – הלכה למעשה** (תשס"ב), בעמ' 133).

הסכם ממון בין בני זוג נשואים, לא יהיה לו תוקף כ"הסכם ממון" על פי חוק יחסי ממון, אם לא אושר על ידי בית משפט או בית דין דתי, אולם יהיה לו תוקף של הסכם במשמעותו המקובלת בדיני החוזים (ראו למשל ע"א 169/83 שי נ' שי, פ"ד לט(3) 776; נ' שלם **יחסי ממון ורכוש – הלכה למעשה** (תשס"ב), בעמ' 161-160). כאשר מדובר בידועים בציבור, אישור ההסכם הממוני שביניהם אינו תנאי לתוקפו, ויש לו תוקף של חוזה כמשמעותו בדיני החוזים (ראו רע"א 6854/00 הנ"ל).

23. כיוון שחוק יחסי ממון אינו חל על בני זוג שאינם נשואים (ויש מקום למחשבה נוספת מדוע לא להחיל אותו - אולי על ידי תיקונו גם על בני זוג שאינם נשואים, אולם חפצים לנהל חיים של ידועים בציבור) וכיוון שההסכם בנדוננו לא אושר על ידי בית המשפט, ואינו "הסכם

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\00000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

ממון" לפי חוק זה, נראה כי גם ההלכות אשר קבעו, כי "הסכם ממון" על פי חוק יחסי ממון גובר על חוק הירושה, לא יחולו בענייננו. אינני שוללת מקום לפרשנות שבעניין סעיף 55 לחוק הירושה, יש להשוות מעמדם של ידועים בציבור בעניין הסכם ממוני, אם אושר על ידי בית משפט, למעמדו של הסכם ממון כמשמעותו בחוק.

נתעכב קצרות על ההלכות שקבעו כי חוק יחסי ממון גובר על חוק הירושה. חוק הירושה אינו מכיר בשום התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה (סעיף 27(א) לחוק הירושה), ומבטל כל הוראת צוואה "**השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה**" (סעיף 27(ב) לחוק הירושה). החוק אינו מוציא בני זוג מכלל הוראות סעיף 8(א) לחוק הירושה, הקובע לאמור: "**הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם - בטלים**". כך, לכאורה, נראה כי עריכת הסכם ממון, ככל שהוא נועד להסדיר את חלוקת נכסי בני הזוג במקרה של מות אחד הצדדים, הינו הסדר הבטל על פי הוראותיו של סעיף 8(א) לחוק הירושה. על כן, השאלה המתבקשת היא כיצד יכול סעיף 8(א) לחוק הירושה, האוסר הסכמי ירושה, לדור בכפיפה אחת עם חוק יחסי ממון המתיר את שחוק הירושה אסר (ראו גם **א' שבת (חלפון) ואי' שבת ירושה – עסקאות בירושה עתידה וצוואות הדדיות** (תשס"ו), בעמ' 91-90).

נקבע, כי להוראות חוק יחסי ממון, אשר נחקק לאחר חוק הירושה, עדיפות על הוראותיו של סעיף 8 לחוק הירושה (ראו: י' שילה **פירוש לחוק הירושה, תשכ"ה-1965** (חלק א, הוצאת נבו, תשכ"ה), בעמ' 98-97; פ' שיפמן "יחסי ממון בין בני זוג" **קובץ הרצאות בימי עיון לשופטים תשל"ה** (ש' שיטרית עורך, ירושלים, תשל"ו) 126, בעמ' 130-129; א' שבת (חלפון) ואי' שבת **ירושה – עסקאות בירושה עתידה וצוואות הדדיות** (תשס"ו), בעמ' 98-90; עז' (י-ם) 289/97 **דפנה עמית-ארנולד נ' לוניה אחירם**, תק-מח 99(1) 2773).

24. הסכמי ממון בין בני זוג אינם נכללים, אם כן, בגדר האיסור הקבוע בסעיף 8(א) לחוק הירושה ובאשר אליהם ניתן במסגרת הסכם כזה להסדיר גם זכויות ממוניות של בן זוג שנפטר. אולם, הפסיקה שקבעה את הכלל האמור דנה בתניה בהסכם ממון, אשר מעניקה זכויות לבן הזוג, כמו התחייבות להעניק את מחצית הדירה או תשלומים חודשיים (ראו למשל תמ"ש (ת"א) 32240/96 **פני פרידל בן דרור נ' עו"ד אמנון בן דרור ואח'**, תק-מש 99(2) 1; עמ"ש (ת"א) 1149/01 **א.א נ' י.א**, תק-מח 2003(2) 28671). לעומת זאת, התניה שלפנינו הינה הוראה או תניה, השוללת את זכויותיהם של בני הזוג לרשת האחד את השניה. יתרה מכך, שלא כמו בתניה בהסכם ממון בין בני זוג נשואים, התניה שלפנינו מופיעה בהסכם שנערך בין בני זוג ידועים בציבור. לא נוכל, אם כן, להעזר בהלכות אלה, בהיות ההסכם הסכם ממוני בין בני זוג, שאינו "הסכם ממון" כהגדרתו בחוק יחסי ממון. במאמר מוסגר אוסיף, כי אין הלכה של בית המשפט העליון המתייחסת מפורשות לסוגיה אם ניתן בהסכם ממון להסכים כי זכויות הירושה על פי דין של בן הזוג יישללו הדדית. נזדמן לי לפסוק במקרה בו ראיתי בהוראה בהסכם הממון משום הוראת צוואה וקבעתי כי היא תקפה, אולם נוסח ההוראה התאימה למקרה הספציפי, שעמד לפני שם (עמ"ש 656/04 **עזבון ד' א' נגד א' א'** ואחרים (לא פורסם, ניתן ביום 18/12/05).

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\0000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

<u>האם ניתן לראות בסעיף 6 להסכם משום הוראת צוואה תקיפה.</u>

25. על מנת לראות את סעיף 6 להסכם כהוראת צוואה, על הסעיף לעמוד בדרישותיו של סעיף 20 לחוק הירושה, כשאנו קוראים אותו יחד עם סעיף 25 לחוק זה. סעיפים 20 ו-25 לחוק הירושה, קובעים כדלקמן:

"צוואה בעדים

20. צוואה בעדים תהיה בכתב, תצויין בתאריך ותיחתם ביד המצווה בפני שני עדים לאחר שהצהיר בפניהם שזו צוואתו; העדים יאשרו באותו מעמד בחתימת-ידם על פני הצוואה שהמצווה הצהיר וחתם כאמור".

" קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה (תיקון התשס"ד)

25.(א) התקיימו מרכיבי היסוד בצוואה, ולא היה לבית המשפט ספק כי היא משקפת את רצונו החופשי והאמיתי של המצווה, רשאי הוא, בהחלטה מנומקת, לקיימה אף אם נפל פגם בפרט מן הפרטים או בהליך מן ההליכים המפורטים בסעיפים 19, 20, 22, או 23 או בכשרות העדים, או בהעדר פרט מן הפרטים או הליך מן ההליכים כאמור.

(ב) בסעיף זה "מרכיבי היסוד בצוואה" הם:

(1) בצוואה בכתב יד כאמור בסעיף 19 הצוואה כולה כתובה בכתב ידו של המצווה;

(2) בצוואה בעדים כאמור בסעיף 20 - הצוואה בכתב והמצווה הביאה בפני שני עדים;

על בית המשפט להשתכנע בקיומם של שני תנאים בבואו לאשר צוואה שנפל בה פגם: התנאי הראשון הוא שמרכיבי היסוד בצוואה התקיימו, והתנאי השני הוא כי אין ספק שהצוואה משקפת את רצונו החופשי והאמיתי של המצווה (עמ' 85 לספרם של שוחט, גולדברג ופלימין). מרכיבי היסוד של צוואה בעדים מנויים בסעיף 25(ב) לחוק, והינם כי הצוואה תהא בכתב וכי המצווה הביאה בפני שני עדים (וראו על כך שהעדר חתימת עדים על פני צוואה, אם שוכנע בית המשפט כי המצווה "הביאה" בפניהם, ולא בהכרח חתם בפניהם, בעמ' 89 לספרם של שוחט, גולדברג ופלומין).

עולה, אם כן, כי הצהרת המצווה כי זו צוואתו, אינה ממרכיבי היסוד הדרושים בצוואה, וכי העדר הצהרה כאמור, הינו פגם שניתן להתגבר עליו אם שוכנע בית המשפט כי שני התנאים כאמור קויימו (עמ' 91-90, שם).

בענייננו, סעיף 6 להסכם מכיל בתוכו, לעמדתי, את מרכיבי היסוד הדרושים לצוואה בפני עדים: ההוראה כתובה בכתב, וההסכם, על ההוראה בדבר שלילת ירושתה של המשיבה, הובא בפני 2 עדים: עורכת הדין שערכה ההסכם וביטאה בו את רצונו המלא של המנוח,

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

והמשיבה. לגבי המשיבה, אין מניעה כי תהיה עדה, מאחר ואין היא נהנית מההוראה הצוואתית (וראו סעיף 35 לחוק הירושה, הפוסל צוואה שהעד לה נהנה ממנה).

באשר לתנאי השני, לדעתי, אין ספק כי המנוח התכוון להורות ולצוות, כי המשיבה לא תהיה יורשת על פי דין בעזבונו. לפיכך הורה, כי אם ירצה, יכתוב צוואה נוספת שבה יוריש לה מרכושו. אולם הבנתו היתה כי הסעיף מבטא את רצונו כי לאחר מותו לא תהיה המשיבה יורשת. להבנתו בהחלט היתה זו הוראה של צוואה, כך הבין הוא אותה וכך הבינה המשיבה ואף לכך, ככל הנראה, התכוונה עורכת הדין שניסחה את הסעיף.
לכן, אין לי לכן ספק כי הן המנוח והן המשיבה התכוונו לכתוב הוראת צוואה, שתהיה תקפה אחרי מותם וכי הסעיף שיקף את "רצונו החופשי והאמיתי של" כל אחד מבני הזוג שציוו בהסכם, כפי שמצאו לנכון.

המסקנה היא, אם כן, כי הוראת סעיף 6 להסכם, הוראת מצווה היא.
נותר לדון אם הוראת הצוואה שהיא מדירה בלבד, היא צוואה כדין .

<u>הוראת צוואה המדירה יורש על פי דין, כשיש יורשים על פי דין נוספים - האם בטלה</u>

26. סעיף 40 לחוק הירושה, הוא העומד בבסיס דיוננו בסעיף זה:

"נושא הצוואה
40. אדם רשאי לצוות לאחד או לאחדים -
(1) כל עזבונו או חלק יחסי מכל עזבונו;
(2) נכס מנכסי עזבונו או טובת-הנאה מעזבונו (בחוק זה - מנה).

מסעיף זה עולה, שאין תוקף לצוואה כאשר כל שמצווה בה הוא שלילת זכויות בירושה, דהיינו הדירת יורש, שהרי מהביטוי "רשאי לצוות לאחד או לאחדים" למדים אנו שאין הוא רשאי לשלול מהם. ההלכה בדבר פירושו של סעיף זה ניתנה בע"א 122/86 שפיר נ' קליבנסקי פ"ד מד(1) 738 (להלן - "**עניין שפיר**"), שם קבעה השופטת נתניהו, ועמה הסכימו השופטים שמגר (כתוארו אז) ואריאל, כי סעיף זה מלמד שהחוק רואה צוואה רק בהוראה חיובית, המעניקה זכויות בנכס. אולם באותו עניין נדונה צוואה, אשר כללה רק הוראה המדירה את שני היורשים על פי דין מלרשת בעזבון, ולא נכללה בה כל הוראה המלמדת למי יוענקו הזכויות בעזבון לאחר שכל היורשים על פי דין הודרו. השופטת נתניהו לא שללה אפשרות להקיש, בנסיבות מתאימות, מן ההלכה האנגלית, לפיה אם הודרו כל היורשים על פי דין, ההוראה לא תוכר. מנגד, אם הודרו רק חלק מן היורשים - כמו במקרה שלפנינו - יראו בכך משום הענקה מכללא ליורשים האחרים על פי דין (וראו גם שילה **פירוש לחוק הירושה, התשכ"ה-1965**, כרך ראשון עמ' 364).
בית המשפט העליון נדרש שוב לשאלת מעמדה של צוואה שוללת בדונו בע"א 4660/94 היועץ המשפטי לממשלה נ' לישיצקי, פ"ד נה(1) 88 (להלן - "עניין לישיצקי"). גם במשפט

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

זה ביטאו השופטים עמדות חיוביות לעניין צוואה מדירה בתנאים מסויימים. כותב השופט מצא בפסק דינו (עמ' 109):

"זה לא מכבר, ב[רע"א 5103/95] דשת נ' אליהו [6], הצעתי (בדעת מיעוט) להכיר בתוקפן של צוואות נגטיביות המכילות הוראת הדרה מפורשת, להבדיל מנישול משתמע של היורשים החוקיים או מי מהם. ברם, אף על יסוד הדעה שהבעתי בפסק-דיני הנ"ל אינני מוצא אחיזה מספקת לקבוע, כי חרף מסקנתי בדבר בטלות הוראתה המעניקה של הצוואה יש ליתן תוקף להוראת ההדרה המפורשת שנכללה בה. הטעם לכך נעוץ בהבחנה שעשיתי בפסק-דיני לעניין תוקפן של הוראות מדירות בצוואות משלושה סוגים: צוואה שמעיקרה הכילה הוראות הדרה בלבד; צוואה שכל ההוראות המעניקות שנכללו בה נפסלו על-ידי בית-המשפט וצוואה שכל הזוכים על-פי הוראותיה המעניקות הסתלקו מזכייתם. להלן, כלשונם, מקצת הדברים הנוגעים לענייננו, שנאמרו בפסק-דיני (שם, בעמ' 121) לעניין ההבחנה המתבקשת בין הסוג השני לבין שני הסוגים האחרים:

"הצוואה אינה כוללת כל הוראות מעניקות, אם מפני שכך נערכה מלכתחילה, אם מפני שכל ההוראות המעניקות שנכללו בה נפסלו על-ידי בית-המשפט ואם מפני שכל הזוכים לפי הצוואה הודיעו על הסתלקות סתמית ממנה. בכל אחד מן המקרים הללו לכאורה ניצבים אנו בפני 'צוואה נגטיבית'. כבר ראינו, כי השוני בין דיננו לבין הדין האנגלי מסתכם בכך, כי גם מקום שלמוריש יש יורשים על-פי דין, אחרים זולת היורשים שהודרו, אין דיננו מכיר בצוואה שאינה כוללת הוראות מעניקות. מכלל זה משתמע, שבכל אחד משלושת סוגי המקרים האמורים יישלל גם תוקפה של הוראת ההדרה שבצוואה. כשלעצמי, הייתי נוטה לחזור ולעיין בהלכה זו, לפחות ביחס למקרים מן הסוג הראשון ומן הסוג השלישי. ביחס למקרה שבו קבע בית-המשפט כי ההוראות המוענקות שבצוואה בטלות, יש אולי מקום להניח, שאילו ידע המוריש שהוראותיו המעניקות בטלות, אפשר שהיה נמנע גם מהוראת ההדרה. ברם, הנחה זו אינה תופסת ביחס למקרים משני הסוגים האחרים" (ההדגשה שלי - א' מ').

עמדה אוהדת נחרצת אף יותר לגבי קבלת צוואה מדירה כאשר נותרים יורשים על פי דין נוספים, הביע השופט חשין בעניין לישיצקי, ואיתו נטה להסכים גם השופט ש' לוין. לעמדתו, אין מקום להבחנה נורמטיבית בין צוואה המעניקה זכויות לבין צוואה השוללת אותן, שכן בין כך ובין כך, יש לכבד את רצונו של המת, ובלשונו (עמ' 133 לפסק הדין):

"אני מתקשה להסכים לקביעה זו, שלא ידעתי מניין באה. לדעתי, יכול ורשאי אדם - על דרך העיקרון - להורות בצוואתו את שיכול ורשאי היה להורות בחייו. וכשם שבחייו יכול אדם לחלק את רכושו כאוות-נפשו

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\00000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

ולנשל את מי שבמהלך הדברים הרגיל עתידים היו להיות יורשיו על-פי דין - כולם או חלקם - כן יכול הוא לעשות בצוואתו. אמרנו על כך בפרשת קרן לב"י [8], ונחזור על הדברים (שם, בעמ' 721):

לו חילק המת את רכושו בחייו (INTER VIVOS) - כפי שמבקש הוא לחלקו בצוואה לאחר מותו - נתקלים היינו בקושי רב, אפשר קושי בלתי עביר, לבטל דיספוזיציות שעשה. ואולם עתה, שהחלוקה היא לאחר-מות - MORTIS CAUSA - נוטלים אנו היתר לעצמנו שלא להכיר בצוואה, ולבטל דיספוזיציות שביקש המת לעשות.

ואמנם, מדוע נכיר בזכותו של מוריש לזכות בעיזבונו אדם זר תוך נישול כל קרוביו, ובה-בעת לא נכיר בזכותו לנשל קרובים-לו בלא שיזכה בעיזבון אדם זר? אם אמנם עקרון-העל הוא כיבוד רצונו של המת, וכל עוד אין רצונו של המת חותר תחת אחת מאושיות חוק הירושה, לא נמצא לי כל טעם נורמטיבי טוב שלא לכבד את רצונו.

לשיטתו של השופט חשין, ההלכה בדבר שלילת תוקפה של צוואה נגטיבית, משקפת את רצונם של בתי המשפט לחלוק כבוד לדין הירושה החרות, המתיימר לשקף את השקפת החברה על רצונו של האדם "הממוצע". אולם עמדתו ביחס לשיקולים אלה היא כי "אין בכוחם להבאינו עד שנתעלם מרצונו האחרון של הנפטר, רצון שלא להעניק מעזבונו לפלוני ולאלמוני.. הצהרה מפורשת מפיו של פלוני שלא להעניק לקרובו, גוברת - ובנקל - על איסטינקט "ממוצע" של בן המין האנושי". (שם בעמ' 134).

השופט חשין מוסיף כי אינו רואה קושי ביצירת מבנה משפטי המתאים לצוואה מדירה. הצוואה המדירה תפורש כפי האמור בה, ובכפוף לה יחולו יתר הוראות חוק הירושה (כגון סעיף 46 לחוק זה, המורה כי אם "ציווה המצווה חלק יחסי מכל עזבונו לאחד מיורשיו על פי דין, יבוא חלק זה במקום המגיע לאותו יורש על פי דין ולא בנוסף לכך"). לטעמו, חוק הירושה אינו שולל את האפשרות להכיר בצוואה מדירה ובאפשרות לחלק את העזבון בהתאם לה, ולפיכך אין צורך להיזקק לפיקציות של "כוונה מכללא" כפי שמקובל בהלכה האנגלית. כן מצביע השופט חשין על כך, שבעקבות שינוי שחל בדין האמריקאי, הוכרה הצוואה המדירה גם שם (ראו סעיף 40 לחוות דעתו).

ערה אני לכך, כי התייחסותם של השופטים לסוגיית הצוואה המדירה בעניין לישיצקי נעשתה על דרך האגב, האוביטר, אולם נוכח עמדתם החד משמעית ובשים לב שניתן לאבחן את עניינו מהלכת שפיר, שכן שם נישל המנוח את כל יורשיו על פי דין, כאן נישל המנוח רק את הידועה בציבור שלו, ויש לו יורשים נוספים על פי דין, ילדיו הביולוגיים, הרי שסבורה אני, כי יש ליתן תוקף לרצונו של המת על ידי פירוש מצומצם של סעיף 40, כך שיחול רק במקרה בהם לא נשארו יורשים על פי דין.

האם סעיף 8 לחוק הירושה מהווה מחסום מליתן תוקף להוראת המנוח:

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

27. סעיף 8(א) לחוק הירושה קובע כדלקמן:

עיסקאות בירושה עתידה

8.(א) הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – בטלים".

בין יתר הטעמים שניתנו לסעיף 8(א) היה שאין זה ראוי לקשור אדם לתוכן צוואתו בהסכם (וראו ד"נ 39/80 ברדיגו ואח' נ' ד.ג.ב. 9 טקסטיל בע"מ ואח' פ"ד לה(4) 197).

אינני סבורה כי הוראה זו מונעת מליתן תוקף להוראת הצוואה של המנוח. היא חלה על החלק ההסכמי שבסעיף 6 להסכם הממוני, דהיינו התניה שכל אחד מבני הזוג מתחייב שלא לרשת את בן זוגו. תניה זו בטלה היא על פי סעיף 8 לחוק הירושה. אולם סעיף 8 לחוק הירושה, אינו חל על החלק של הציווי וההורשה של כל אחד מבני הזוג, שבו הורה כל אחד מהם, כי אינו מוריש מאומה לבן הזוג האחר.

<u>קיום רצונו של המת</u>

28. על אף שכתבתי בחוות הדעת מספר פעמים כי אין ספק שרצונו של המנוח היה כי ידיעתו בציבור, המשיבה, לא תירש אותו, מצאתי לנכון להוסיף מספר מילים בנושא, לסיכום. עקרון יסוד בדיני הירושה הוא קיום רצונו של המת. באין הנפטר יכול לבטא את רצונו. עלינו לנסות ולעשות זאת עבורו.

כך נאמר בעניין **בפרשת לישיצקי** בעמ'...."

"אם יש עקרון – תשתית – אם תרצו: עקרון – על – במשפט הירושה, אין הוא אלא העקרון המורנו כי אדם, כל אדם, קונה חופש לצוות מה ייעשה בעיזבונו, והעקרון הנגזר ממש ולפיו מצווים החיים לקיים את דברי המת ורצונו. החופש לצוות המצווה לקיים את רצון המת – שני עבריה של אותה מטבעם השניים כאחד נגזרים מכבוד האדם ומן האוטונומיה האישית הנגזרת מן הכבוד.

ובע"א 1182/90 שחם נ' רוטמן, פ"ד מו(4), 330, 347:

"רצונו של אדם הוא כבודו – הוא כבוד האדם – אך .... נעדרי יכולת הם לקיים את רצונם ולשמור על כבודם. עשינו אפוא אנו לקיום רצונו ולשמירת כבודו של המנוח".

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

כפי שכבר הבהרתי, שוכנעתי, בנסיבות המקרה, כי זה היה רצונו של המנוח. פרשנותו של סעיף 6 להסכם, שהוביל לתוצאה אליה הגעתי, משקפת - לעמדתי - את רצונו של המנוח באשר למה שייעשה ברכושו לאחר מותו, ובכך מקיימות את העקרון החשוב ביותר בדיני הירושה.

<u>לסיכום</u>

29. בסיכום, דעתי היא שיש לקבל את הערעור ולקבוע כי היורשות היחידות של המנוח הן בנותיו בחלקים שווים.

ש' שטמר, שופטת

אב"ד

<u>השופט י' כהן:</u>

1. קראתי בעיון רב חוות דעתה של חברתי המלומדת, כב' השופטת ש' שטמר, ודעתי שונה מדעתה.

2. אפשר ומבחינת תחושת הצדק עדיף היה אילו המשיבה הייתה מושכת ידיה לפחות מחלק העזבון, עליו ויתרו המשיבות לטובת אביהן לאחר פטירת אמן. ואולם, לצדק במקרה שלפנינו עשויים להיות פנים לכאן ולכאן, ויש לזכור, כי בסופו של דבר המשיבה חייתה לצד המנוח כאשתו משך כ- 15 שנים תמימות. ואולם, הנני סבור, כי תחושת צדק כשלעצמה אינה מצדיקה את קבלת הערעור, אם הערכאה הדיונית לא טענתה מהבחינה המשפטית.
ומכאן לגופו של עניין.

3. כעולה מסעיף 2 לחוזה שנכרת בין בני הזוג בתאריך 18.3.1996, המנוח והמשיבה "התקשרו בשנת 1988 ביחסי בעל ואישה, גרים וחיים יחדיו תחת קורת גג אחת, ומקיימים משק בית משותף, וידועים בצבור כבעל ואשתו ובני זוג לכל דבר". יחד ידעו השניים עליות ויחד ידעו מורדות, ועל ההרמוניה ששררה במעונם שמע בית המשפט קמא ראיות מעדים שונים.

על רקע הממצאים העובדתיים שנקבעו בבית המשפט קמא, ואשר אין כל מקום להתערב בהם, מסכים אני עם חברתי, כב' השופטת שטמר, כי התקיימו כל התנאים הקבועים ב<u>סעיף 55</u> ל<u>חוק הירושה</u>, תשכ"ה – 1965. לתחולת <u>סעיף 55</u> ל<u>חוק הירושה</u> על העניין שלפנינו יש משמעות משפטית מכרעת.

4. <u>סעיף 55</u> ל<u>חוק הירושה</u>, שכותרתו "מעין צוואה", קובע כדברים הבאים:

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

"איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש."

אם מוסכם על הכל, שהתקיימו התנאים הקבועים בסעיף 55 לחוק הירושה, כי אז יש לראות את המשיבה "כאילו [המנוח] **ציווה לה** מה ש[הייתה] מקבל[ת] בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה". לא בכדי קבע המחוקק, שכותרת השוליים של סעיף 55 לחוק הירושה תהיה "מעין צוואה", שהרי הוראת הסעיף יוצרת למעשה צוואה סטטוטורית, הנכפית על יורשים על פי דין אחרים של המנוח, ולעניין זה נקבע בבג"צ 673/89 משולם נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מ"ה(5) 594, 600 (1991), מפי כב' הנשיא שמגר:

"המחוקק כלל את ההוראה בה אנו דנים בפרק השלישי לחוק הנ"ל הדן בירושה על פי צוואה וכינה הוראה זו בכותרת השוליים "מעין צוואה". הוא יוצר בכך חזקה אשר מתגבשת לאור קיום חיי המשפחה ומשק בית משותפים של איש ואשה שאינם נשואים זה לזה ואינם נשואים לאדם אחר; משמע, הפועל היוצא הנובע מן השילוב של הוראותיו של סעיף 55 לתוך נושאי הצוואה שבחוק הוא, כי מערכת העובדות האמורה, המשורטטת בהוראותיו של סעיף 55, מולידה מעין צוואה שיסודה בחוק."

לכאורה, מעמדה של המשיבה חזק יותר ממעמדן של המשיבות, שהרי היא בבחינת יורשת לפי "מעין צוואה", בה בשעה שהן "רק" יורשות על פי דין. אמנם, סעיף 55 מורה, כי בן הזוג יירש את מה שהיה מקבל על פי דין אילו היה נשוי למנוח, אך זאת לעניין החלק בעזבון שבן הזוג יירש. מבחינת טיבה של הזכות, הרי מדובר למעשה בירושה על פי "מעין צוואה", ודינה של הזכות כדין ירושה על פי צוואה.

5. ניתן לעקר את תוקפה של הצוואה הסטטוטורית, "בהוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, **בצוואה** שהשאיר המנוח", ומכאן באים אנו לשאלת השאלות בערעור שלפנינו, היא השאלה, האם יש לראות את החוזה שנכרת בין הצדדים כצוואה מדירה, שנערכה על ידי המנוח, השוללת תוקפה של הצוואה הסטטוטורית שיצר סעיף 55 לחוק.

כאן המקום לציין, שאין אני מקבל טענת המערערות, כי ניתן למצוא את "ההוראה האחרת" גם במסמך שאינו צוואה, שכן חזקה עלי מצוות המחוקק, המורה, כי יש למצוא את "ההוראה האחרת", בין אם מפורשת היא ובין אם משתמעת, "**בצוואה** שהשאיר המוריש" (וראה ע"א 1717/98 בלאו נ' פוזש, פ"ד נ"ד(4) 376, 382 (2000)).

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\00000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

6. פרק שלם בחוק הירושה הקדיש המחוקק לדיני צוואות, ובתוך פרק זה הקדיש סימן שלם לצורת הצוואה. כבר בסעיף הראשון לפרק העוסק בצוואות, הוא סעיף 18 לחוק, מורה לנו המחוקק, כי "צוואה נעשית בכתב יד, בעדים, בפני רשות או בעל פה".

אף לא אחת מהדרכים האלה התקיימו במקרה שלפנינו. אם נקבעו בחוק הדרכים לעריכת צוואה, והצדדים ערכו מסמך בדרך אחרת – כי אז המסמך שהצדדים יצרו בדרך האחרת, אינו יכול להיות צוואה. במילים אחרות – אדם המבקש לערוך צוואה, יערוך אותה באחת מהדרכים הקבועות בחוק לעריכת צוואות, שאם לא כן, המסמך שיערוך לא יוכל להיחשב כצוואה. לא זו בלבד, אלא שבמקרה שלפנינו, המסמך הוא חוזה שכריתתו נעשית "בדרך של הצעה וקיבול". מסמך שהוא תוצאה של משא ומתן שהתנהל בין צדדים שונים, אינו יכול להיחשב כצוואה.

הוסף לכך את העובדה, כי בחוזה שנכרת בין הצדדים הצהירו המנוח והמשיבה (בפיסקת "ההואיל" החמישית), שכריתת החוזה נועדה להגשים את "רצון הצדדים להסדיר ביניהם יחסי רכוש הנובעים מחייהם המשותפים העתידיים", והגעת למסקנה, שהחוזה נכרת לצורך הסדרת יחסי הממון בין בני הזוג, הא ותו לא.

לדעתי די בכך כדי להגיע למסקנה, שהחוזה שלפנינו אינו יכול לשמש כצוואה.

7. טעם נוסף, הפוסל טענות המערערות, המבוססות על סעיף 6(א) החוזה שנכרת בין המנוח והמשיבה, נעוץ בהוראת סעיף 8(א) לחוק הירושה.

ההבחנה בין חוזה שנעשה בין צדדים ובין צוואה שנערכה על ידי המוריש, אינה עניין של מה בכך, שהרי בסעיף 8(א) לחוק הירושה נקבע, כי "הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – בטלים".

רואים אנו איפוא, שכאשר מדובר בחוזה, שלידתו "בדרך של הצעה וקיבול", ועניינו ירושת אדם או ויתור על ירושתו בעודו בחיים – המסמך בטל הוא. לעומת זאת, מסמך שנערך באחת משלוש הדרכים לעריכת צוואה בכתב, והוא פרי רצונו החופשי של המצווה, הרי הוא בעל תוקף מלא ומחייב.

8. בסעיף 6(א) לחוזה שנכרת ביניהם, קבעו המנוח והמשיבה כדברים הבאים:

> "מוסכם בין הצדדים כי כל ענייני הירושה שלהם יוסדרו בצוואות שהם יעשו, וכל צד ירש את משנהו רק בהתאם ובמידה והדבר יצויין מפורשות בצוואות כל צד. צד לא יהיה זכאי לרשת את הצד השני בירושה על פי דין, אלא כאמור לעיל, על פי צוואה בלבד."

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

להשקפתי, הפרשנות הברורה והפשוטה שיש לתת להוראת סעיף 6(א) לחוזה - ובמיוחד לסיפא הקובעת, כי "צד לא יהיה זכאי לרשת את הצד השני בירושה על פי דין" - שמדובר בהוראה בחוזה שעניינה ירושת אדם או ויתור על ירושתו, שנעשה בעוד המוריש בחיים. הגם שמדובר בסעיף הדדי, למשיבה ולמנוח כאחד, סעיף זה, עליו מבססות המערערות את ערעורן, הוא בטל, ומשבטל הוא – לא ניתן לבסס עליו דבר. בכלל זאת לא ניתן לבסס על סעיף זה את ויתורה של המשיבה על ירושת המנוח, וכן לא ניתן לומר, כי סעיף זה הוא בבחינת "הוראה אחרת .... בצוואה שהותיר המנוח".

9. לאחר שכתבתי חוות דעתי, הונחה לפני חוות דעתה של כב' השופטת וילנר, ואתייחס אליה בקצרה.

חברתי סבורה כי יש לראות את סעיף 6 לחוזה שנכרת בין הצדדים כתניה המבטלת הצוואה הסטטוטורית, מכוחה זכאית המשיבה לרשת את המנוח. ואולם, הקושי שבדבר הוא, שניתן לבטל צוואה רק "באחת הצורות לעריכת צוואה". ואולם, כפי שכבר הבהרתי, עמדתי היא, כי החוזה אינו מקיים אף לא אחת מהדרכים שנקבעו לעריכת צוואה, ועל כן אינו יכול לבטל את תוקפה של הצוואה הסטטוטורית. דווקא משום שמדובר בשני בני זוג שחיו ביחד משך תקופה בת 15 שנים וסעדו זו את זה בחוליים, ראוי במקרה שלפנינו להקפיד בדרישות הצורניות, ולהניח לטובת המשיבה, שאם המנוח היה באמת מבקש להדיר אותה מהירושה, היה עורך צוואה מדירה.

10. סופו של דבר הוא, שהנני סבור, כי בפסק דינו של בית המשפט קמא לא נפלה טעות. לדעתי צדק בית המשפט קמא, שהמשיבה זכאית לרשת את המנוח על פי הוראת סעיף 55 לחוק הירושה, והחוזה שנכרת בין הצדדים, אינו יכול להיחשב כצוואה המבטלת זכותה של המשיבה לפי סעיף 55 לחוק הירושה.

11. על כן, אם תשמע דעתי, הערעור יידחה, ואציע לחייב המערערות לשלם למשיבה שכ"ט עו"ד בערעור בסך 6,000 ₪ בצירוף מע"מ כחוק.

י' כהן, שופט

<u>השופטת י' וילנר:</u>

1. רצונו של אדם כבודו, כך בחייו, ועל אחת כמה וכמה - במותו, עת הפקיד הוא את מימוש רצונו, את כבודו, בידנו. לא רק כיבוד רצון יש כאן אלא שמירה על חובת הנאמנות. החברה ומי שמופקד על כך מטעמה, חבים חובת נאמנות כלפי הנפטר לממש את רצונו כפי שהובע על

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\00000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

ידו בצוואה או בדרך אחרת שנקבעה לצורך כך. אי מימוש רצונו של הנפטר, כמוה כהפרת חובת הנאמנות כלפיו.

במטרה שלא לחטוא לרצונו של המת, נקבעו כללים המסייעים בידנו להתחקות אחר רצונו האמיתי, כללים שגובשו, עוד מימים ימימה, לכדי דיני הצוואה.

מתח זה, בין רצון המת והאופן בו ביטא המת את רצונו, לבין אותם כללים שנועדו להתחקות אחר רצונו, הוא בבסיס פסק דין זה.

<u>רקע בקצרה</u>

2. אלמוני ז"ל (להלן: "**המנוח**") פגש במשיבה בשנת 1988, לאחר שהתאלמן מאשתו, ובין השניים התפתחה מערכת יחסים זוגית אינטימית העולה לכדי מערכת יחסים של ידועים בציבור (המנוח והמשיבה יחדיו יקראו להלן גם – "**בני הזוג**"). המערערות הן בנותיו של המנוח מנישואיו הראשונים. נעיר כי לאחר פטירת אמן הסתלקו המערערות מירושת האם לטובת המנוח.

3. ביום 18.3.96, לאחר 8 שנים של חיים משותפים, חתמו בני הזוג על הסכם המסדיר את יחסיהם הכלכליים והרכושיים במשך החיים המשותפים, וכן הסדרים לעניין פרידה ומוות (להלן: "**ההסכם**").

סעיף 6 להסכם קובע כדלקמן:

> "**מוסכם בין הצדדים כי ענייני הירושה שלהם יוסדרו בצוואות שהם יעשו, וכל צד ירש את משנהו רק בהתאם ובמידה והדבר יצוין מפורשות בצוואות של כל צד. צד לא יהיה זכאי לרשת את הצד השני בירושה על פי דין, אלא, כאמור לעיל, על פי צוואה בלבד**". ההסכם ממשיך וקובע כי לאיש מהצדדים לא תהיינה זכויות למזונות מהעיזבון וקובע בשנית: "**הזכויות היחידות שתהיינה לצד כלפי משנהו, תהיינה הזכויות שתצווינה בצוואה**".

4. 7 שנים לאחר מכן, ביום 25.3.03, נפטר המנוח, ובהעדר צוואה, פנתה המשיבה לרשם לענייני ירושה בבקשה למתן צו ירושה לפיו היא יורשת של המנוח מכוח סעיף 55 לחוק הירושה, תשכ"ה – 1965 (להלן: "**חוק הירושה**"). להוכחת טענתה כי הינה ידועה בציבור של המנוח, הגישה המשיבה בין היתר את ההסכם, ממנו עולה לטענתה היותה ידועה בציבור של המנוח.

המשיבה טענה בבית משפט קמא כי ההסכם אינו מהווה צוואה והוא בטל נוכח הוראות סעיף 8 לחוק הירושה.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

5. המערערות התנגדו לבקשת המשיבה וטענו כי יש ליתן צו ירושה לפיו הן היורשות היחידות של המנוח. לטענתן, ההסכם מהווה מעין צוואה המשקפת את רצון המנוח והשוללת את תחולת סעיף 55 לחוק הירושה. עוד לטענתן, התנהגות המשיבה המתכחשת להסכם עליו חתמה, הינה חסרת תום לב.

6. בית משפט קמא קבע כי המשיבה הינה ידועה בציבור של המנוח, ובהיעדר הוראה סותרת בצוואה – יורשת המשיבה את המנוח כאמור בסעיף 55 לחוק הירושה.

כנגד פסק הדין מופנה ערעור זה.

7. ברי כי ההסכם אינו ממלא אחר הדרישות הפורמאליות של צוואה. אין הוא מנוסח בלשון צוואה, אין על גביו הצהרה של בני הזוג כי "זו צוואתם", והוא אינו נושא חתימת שני עדים המצהירים כי בני הזוג הצהירו בפניהם כי זו צוואתם וחתמו עליה בפניהם.

8. לדעת חברתי, כב' השופטת ש. שטמר, אין כל ספק כי סעיף 6 להסכם משקף את רצון המנוח, ולכן ניתן להתגבר על כל הפגמים לעיל באמצעות סעיף 25 לחוק הירושה. לשיטתה, מתקיימים בהסכם רכיבי היסוד של צוואה – מצווה, כתב, עדים (עורכת הדין שערכה את ההסכם וכל אחד מבני הזוג כעד לצוואת רעהו) ודי בכך כדי ליתן תוקף להוראה מצווה זו. לעומת זאת, לדעת חברי כב' השופט י. כהן, לא ניתן לראות בהסכם צוואה.

9. במחלוקת שבין חבריי, דעתי היא כי יש לקבל את הערעור, אם כי טעמי לכך שונים מטעמיה של חברתי כב' השופטת שטמר. אני מתקשה לראות בהוראות ההסכם צוואה, נוכח כל אלה; נוסחו של סעיף 6 שאינו מתיישב עם היות הסעיף הוראה מצווה; העדר 2 עדים – אין כל ראיה כי עורכת הדין שערכה את ההסכם אכן הייתה עדה לו (אין כל מידע בדבר זהותה, חתימתה אינה מופיעה על ההסכם, אין עדות כי ההסכם נחתם בפניה והיא לא הוזמנה להעיד בפני בית משפט קמא), וקיומו של סעיף 8 לחוק הירושה הקובע כי הסכם בדבר ירושתו של אדם בטל.

10. לשיטתי, יש לקבוע כי הוראות ההסכם ובעיקר סעיף 6 שבו, מהוות **פעולת ביטול 'מעין הצוואה'** שנקבעה בסעיף 55 לחוק, ואבהיר.

כללי

11. סעיף 55 לחוק הירושה קובע כי:

"55. מעין צוואה

איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינה נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\00000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש".

סעיף זה, ככותרתו, מהווה "**מעין צוואה**" המשקפת, לשיטת המחוקק, את אומד דעתו של המצווה הספציפי בהתקיים התנאים האמורים בו. כותרתו של סעיף 55 – '**מעין צוואה**'; מיקומו בפרק השלישי לחוק הירושה הדן בירושה על פי **צוואה**; תחת סימן ג' העוסק בהוראות **הצוואה**; וכן נוסחו לפיו "רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש **ציווה** לו... " (ולא הוריש לו), כל אלה, במצטבר, מלמדים לדעתי כי דין ירושה לפי סעיף 55 הינו כדין ירושה לפי **צוואה**.

12. לפיכך, יש לראות את סעיף 55 כמתווה מסלול הורשה "צוואתי" דווקא, המשקף את רצונו של המצווה הספציפי, להבדיל ממסלול "הורשתי" על פי כללי הירושה על פי דין, הדנים ברצונו המשוער של המוריש הממוצע. (לדעה שונה ראה דעתו של כב' השופט י. טירקל בע"א 1717/98 בלאו נ' פוזש פ"ד נד (4) 376 (2000).

משמעות היות 'מעין הצוואה' כדין צוואה, היא בכך שהרוצה לבטלה, יעשה זאת בדרך שנקבעה בסעיף 36 לחוק הירושה הדן בביטול צוואה.

ביטול צוואה

13. סעיף 36 לחוק הירושה קובע כי:

"(א). המצווה רשאי לבטל צוואתו, אם על ידי ביטול במפורש באחת הצורות לעשיית צוואה, ואם על ידי השמדת הצוואה; השמיד המצווה את הצוואה, חזקה עליו שהתכוון בכך לבטלה.
(ב) צוואה חדשה, אף אם אין בה ביטול מפורש של צוואה קודמת, רואים אותה כמבטלת את הקודמת במידה שהוראות הצוואה החדשה סותרות את הוראות הצוואה הקודמת, זולת אם אין בצוואה החדשה אלא הוספה על האמור בצוואה הקודמת".

הצורה הרלוונטית לענייננו היא ביטול צוואה על ידי פעולת ביטול מפורשת, להבדיל מעשיית צוואה חדשה המבטלת את קודמתה. לטעמי, כאמור לעיל, לא ניתן לראות בהוראות ההסכם כצוואה חדשה כשיטתה של כב' השופטת שטמר, אלא כפעולת 'ביטול צוואה', כפי שאבהיר להלן.

14. נחזור למושכלות היסוד - פתחנו ואמרנו כי כיבוד רצונו של המת מקורו, בין היתר, בחובת הנאמנות כלפיו. עוד אמרנו כי דיני הצוואה טומנים בחובם מתח תמידי בין כיבוד רצון המת

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\0000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

ובין התחקות אחר רצונו זה, וכי לצורך התחקות אחר רצונו של המת, גובשו דיני הצוואה, ובין היתר נקבעו כללים פורמאליים צורניים אשר נועדו להבטיח כי הצוואה משקפת את רצונו האמיתי של המצווה. ראה:

"העמידה על הדרישה הצורנית נועדה, אם כן, להבטיח כי הצוואה מעידה על עצמה שצוואת אמת היא ומבטאת את גמירת דעתו ורצונו החופשי של המצווה. מגישה זו נובעת התוצאה כי יש בפגם צורני כדי להוות תמרור אזהרה בדבר אמיתותה של הצוואה באשר מפרה היא את חזקת התקינות שמקימה צוואה ערוכה כדין". (ע"א 6198/95 **יעקב נ' בראשי** תק-על 98(2), 1771).

15. כך, כאשר ניתן להתחקות אחר רצונו האמיתי והכן של המוריש, מתוך מסכת הראיות שהונחה בפני בית המשפט, ומששוכנע בית המשפט בדבר רצונו האמיתי של המוריש מתוך ראיות אלה, אין לדקדק בפורמאליות ויש ליתן משקל למהות. ראה:

"לא הצורה עיקר אלא התוכן, לא הקנקן אלא מה שיש בו. וכמו דיני היושר מימי עולם, כן המחוקק דנא מביט על כוונת העושה ולא על צורת המעשה" (ע"א 869/75 בריל נ' היועץ המשפטי לממשלה פ"ד לב (1) 98, 101 (1977).

כן ראה:

"מבקשים אנו ליתן תוקף לכוונתה הברורה של המנוחה,..... כללם של דברים: מהות הדברים תקבע, המהות ולא הצורה, התוך ולא הקליפה" (ע"א 4660/94 היועץ המשפטי נ' משה לישינסקי פ"ד נה(1) 88 , 128).

16. הדברים נכונים ביתר שאת כאשר מדובר **בפעולת ביטול צוואה**. ככלל, הלכה פסוקה היא כי אין עשיית צוואה כביטול צוואה, ואין לדקדק בדרישות הצורניות הפורמאליות, במסמך המבטל צוואה, וזאת חרף הוראת סעיף 36 לחוק הירושה לפיו ביטול הצוואה ייעשה בדרך שעושים צוואה. ראה:

"לעניין הצהרת ביטול, יש לקיים את הדרישות המהותיות של צורת הביטול בלא לדקדק בצורות הפורמליות, ובלבד שבית המשפט שוכנע בגמירת דעתו של המצווה להצהיר על בטלות הצוואה. על כן, אם בית המשפט שוכנע באמיתותה של הצהרת הבטלות, הוא יתן לה תוקף גם אם נפל בהצהרת הבטלות פגם או חסר פורמלי, ובלבד שהדרישות המהותיות בעניין זה תקויימנה.....

.....כחוט השני עוברת בדיני הצוואה הגישה כי לא הצורה אלא המהות היא העיקר. ....גישה זו יש להפעיל, וביתר שאת, בדיני ביטול הצוואה. לא צורת

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

הביטול עיקר אלא מהותה. אם השופט משוכנע כי המצווה גמר בדעתו לבטל את צוואתו, עליו ליתן תוקף לגמירת דעת זו ובלבד שהדרישות המהותיות בדבר צורת ביטול הצוואה קויימו". (ע"א 719/97 אהרון נ' אהרוני פ"ד נד (3) 469 (2000).

17. נוכח הגמשת הכללים והתנאים הפורמאליים צורניים במקרים של **ביטול צוואה**, מתקבלת לעיתים תוצאה של הכרה בפעולת ביטול צוואה תוך סטייה מלשונו המפורשת של החוק, והכל במטרה למלא אחר חובת הנאמנות כלפי המוריש על ידי כיבוד רצונו. כך, נקבע כי בפעולת ביטול צוואה, ניתן להסתפק בקיומו של עד אחד בלבד במקום שני עדים הקבועים בחוק ובלבד שבית המשפט השתכנע באמיתות רצונו של המת. ראה:

"עמדתי היא כי אין עשיית צוואה כביטולה וההבדלים המהותיים בין עריכת צוואה וביטולה מאפשרים לבית המשפט ליישם הסדר משפטי היונק מזה הקבוע בסעיף 25(א) לחוק, אך לא בהכרח זהה לו, מקום בו עסקינן בפעולת ביטול צוואה. לפיכך, אני סבורה כי מקום שבוטלה הצוואה בתצהיר של המצווה שנערך בפני עד אחד, על בית המשפט לבחון את האפשרות לרפא פגם זה ולקבוע האם יש ליתן תוקף לביטול הצוואה מכוח סעיף 25(א) לחוק" (דנ"א 7818/00 אהרן נ' אהרוני פ"ד נט (6), 653, עמ' 697 (2005); להלן: "דנ"א אהרן").

18. במאמר מוסגר נציין כי הלכה זו נפסקה לאורו של סעיף 25 בנוסחו הקודם, בטרם נקבע בחוק רכיבי היסוד של צוואה. אף על פי כן, הנחת המוצא בפסק הדין הייתה כי קיומם של 2 עדים, כאמור בסעיף 25 המתוקן, מהווה אחד מרכיבי היסוד של צוואה אף קודם לתיקון. יתרה מכך, כב' השופטת ארבל ציינה כי ההבדל בין עשיית צוואה לביטולה מצדיק את תחולת ההלכה על ביטול צוואה אף לאחר תיקון סעיף 25.

מן הכלל אל הפרט

19. במקרה שלפנינו, אין מחלוקת באשר לאוטנטיות של ההסכם ולרצון המנוח באשר לגורל רכושו לאחר מותו.

המשיבה אינה טוענת כנגד העדר מהימנות ההסכם ו/או כל טענה בדבר אמיתותו או כנגד גמירות דעת המנוח, או כל טענה אחרת. טענתה כי ההסכם נזנח לאו טענה היא וממילא לא הוכחה. אדרבא, המשיבה עצמה הגישה את ההסכם לבית משפט קמא וביקשה להסתמך עליו לעניין היותה הידועה בציבור של המנוח. טענתה היחידה של המשיבה הינה כי בשל פגמים צורניים אין בהסכם כדי להוות צוואה כמשמעותה בסעיף 55 לחוק. משכך, יש לקבוע כי הוראות ההסכם משקפות את רצונו האמיתי של המנוח, לפיו המשיבה לא תירש אותו.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

20. וזה העיקר - אני סבורה כי הוראות ברורות אלה, הן כשלעצמן, מהוות פעולה הבאה לבטל את 'מעין הצוואה' הקבועה בסעיף 55 לחוק. ומכאן, יש להשיב על השאלה - האם פעולת ביטול זו עונה על הדרישות לביטול צוואה שנקבעו בחוק ובפסיקה?
לטעמי, יש להשיב בחיוב על שאלה זו.

21. ההסכם עצמו נחתם על ידי המנוח, וכן על ידי המשיבה– כצד להסכם וכעדה לפעולת ביטול 'מעין הצוואה'. אעיר כי המשיבה אינה נהנית מפעולת הביטול, ההיפך הוא הנכון, ולפיכך אין כל מניעה כי תהא עדה (ראה בעניין זה הערת השופט מ דרורי ב[ע"מ (ירושלים) 729/05] **סובול נ' לויטן** טרם פורסם ניתן ביום 8.8.2005). מכאן, שחסרה חתימה של עד נוסף כדרישת סעיף 20 לחוק הירושה. אלא שכאמור לעיל, פגם זה ניתן לרפוי במקרים של **פעולת ביטול צוואה,** זאת מכח הוראות סעיף 25 לחוק הירושה כפי שנקבע מפורשות **בדנ"א אהרן**, ובלבד שבית המשפט השתכנע באמיתות רצונו של המת. מאחר וכאמור לעיל, כך הוא במקרה שלפנינו, המסקנה היא כי סעיף 6(א) להסכם מהווה פעולת ביטול 'מעין הצוואה' שנקבעה בסעיף 55 לחוק.

תחולת סעיף 8 (א) לחוק הירושה

23. לטעמי, בנסיבות כפי שאני מציעה לראות את סעיף 6(א) להסכם, כ'**פעולת ביטול מעין צוואה**', ולא כצוואה, כי אז אין תחולה לסעיף 8 (א) לחוק הירושה, לעניין סעיף זה (להבדיל מיתר הסעיפים הנוגעים לויתור על ירושה ועוד).

סעיף 8(א) קובע:

> **"הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם - בטלים".**

ההיגיון העומד בבסיס סעיף זה נעוץ בחשש כי אדם יקשור עצמו בהסכם בלתי הדיר בדבר ירושתו, חרף אי הוודאות בדבר העתיד ומבלי ליתן את הדעת לשינויים העשויים להתרחש ובגינם יבקש לשנות את דעתו ו/או שבגינם יהא ההסכם בלתי צודק. ראה:

> **"עלי מקובלת המדיניות, שמצאה ביטוי בסעיף 8 (א) לחוק, ולפיה יש לשמור מכל משמר על הפריווילגיה של כל אדם להחליט כחפצו למי יעבור רכושו לאחר תום ימיו. ברגע של חולשה ומצוקה או אינטרס חולף עשוי הוא לחתום על הסכם, שמשמעותו (הישירה או העקיפה) היא העברת יורש מירושתו או הפיכתו ליורש של מי שאינו יורשו על-פי דין או צוואה. הסכם כזה יש לראות כבטל, ובכך למנוע סיכול כוונתו של המחוקק והמדיניות בה בחר"** (ד"נ 39/80 ברדיגו נ' ד.ג.ב. 9 טקסטיל בע"מ פ"ד לה(4) 197, עמ' 231-230).

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

במקרה דנן, מהווה סעיף 6 להסכם פעולת ביטול אשר אין בה כדי לכבול את רצון המנוח. אדרבא, הסעיף קובע במפורש כי המנוח יהא רשאי לערוך צוואה ולקבוע בה ככל העולה על רוחו. לפיכך, נראה לי כי סעיף 8 לא נועד לחול במקרים כגון דא.

24. ולפני סיום - החובה לנהוג בתום לב הינה חובה ספציפית בקיום חוזה מכח סעיף 39 לחוק החוזים (חלק כללי) תשל"ג – 1973 וחובה כללית החלה מכח סעיף 61 (ב) לחוק החוזים. במקרה שבפנינו, יש טעם לפגם בהתנהגות המשיבה העולה כדי חוסר תום לב, אשר אף שאינה חולקת על האוטנטיות של ההסכם, ומסתמכת עליו להוכחת היותה ידועה בציבור של המנוח, בוחרת היא להתנער ממנו בכל הנוגע לרצונו האמיתי של המנוח וכיבוד רצונו זה.

25. **סוף דבר** – חובת הנאמנות שלנו כלפי המנוח היא לדאוג כי רצונו יכובד לאחר מותו. אני סבורה כי התוצאה אליה הגעתי, באמצעות הכלים המשפטיים העומדים לרשותינו, מגשימה את רצון המנוח וממלאת אחר חובת נאמנות זו.

26. נוכח כל האמור לעיל, דעתי היא כי יש לקבל את הערעור ולקבוע כי המערערת אינה יורשת את עזבונו של המנוח מכוח סעיף 55 לחוק הירושה.

יעל וילנר, שופטת

אשר על כל האמור לעיל, הוחלט (ברוב דעות של השופטות ש' שטמר, אב"ד, וי' וילנר) לקבל את הערעור, ולקבוע כי המשיבה אינה יורשת את המנוח, וכי יורשות המנוח הן בנותיו, המערערות, ובחלקים שווים.
לפיכך, ההתנגדות של המערערות בתיק עז' 3710/03 (בו ביקשה המשיבה צו ירושה לפיו היא היורשת של מחצית עזבונו של המנוח) מתקבלת, ואילו בקשתה של המשיבה - נדחית.
התביעה בתיק 1150/03 (בה ביקשה המשיבה להצהיר עליה כעל הידועה בציבור של המנוח) מתקבלת.
התביעה בתיק עז' 3711/03 (בה ביקשו המערערות צו ירושה לפיו הן היורשות) - מתקבלת.

בנסיבות המקרה שלפנינו החלטנו שלא ליתן צו להוצאות.
הפקדון להבטחת הוצאות הערעור, אם הופקד, יוחזר למפקיד.

ניתן היום כ"ז בסיון, תשס"ז (13 ביוני 2007) בהעדר הצדדים. המזכירות תמציא העתקים לב"כ הצדדים.

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי
Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc

ש. שטמר [] 54678313-306/06

ש. שטמר, שופטת

י. כהן, שופט

י. וילנר, שופטת

[אב"ד]

נוסח מסמך זה כפוף לשינויי ניסוח ועריכה

הודעה למנויים על עריכה ושינויים במסמכי פסיקה, חקיקה ועוד באתר נבו - הקש כאן

נבו הוצאה לאור בע"מ nevo.co.il המאגר המשפטי הישראלי

Z:\000000000000000000000000000000=2015----------\HAKIKA-KIDUD\2007\Mechozi_MinHali\word\outdoc-nohyper\OutDoc-Makor\m06000306.doc